

Olterterperkring Beetsterzwaag 1 februari 2016

Theologie van de Geest in de 20^e eeuw: de eigenzinnige bijdrage van Oepke Noordmans

Akke van der Kooi

Dames en heren,

Het thema van deze serie is: Wonen in het verhaal van de Geest. Mij is gevraagd in dit verband Oepke Noordmans ter sprake te brengen, de Friese hervormde predikant en theoloog (1871-1956,) die wel genoemd is 'theoloog van de Geest'. Wat is Noordmans' verhaal over de Geest? En wat te zeggen over 'wonen' in dat verhaal?

Eerst voor wie Noordmans niet kent, een paar biografische gegevens. Tussen 1906 en 1956, een halve eeuw lang, geeft Noordmans zijn bijdrage aan de vernieuwing van de Nederlandse protestantse theologie. Dat doet hij door de publicatie van boeken, artikelen en vele gelegenheidschriften, die verzameld zijn in de elf banden van de Verzamelde werken. Zijn hele leven bleef hij dorpspredikant; een paar keer stond hij op nominatie om hoogleraar te worden en ging dat niet door. Zijn wetenschappelijk aanzien was groot. Dat bemerk je als de correspondentie leest die hij met velen voerde en die verzameld is in twee delen in de Verzamelde werken, deel 9. Theologen als Miskotte zagen deze dorpsdominee als hun leermeester. Diens opvolger Berkhof heeft Noordmans ergens de geniaalste Nederlandse theoloog van de 20^e eeuw genoemd. Voor Noordmans is typerend dat de leer van de Geest, de pneumatologie, voorrang heeft in het theologisch denken, dwz. dat zijn denken gestempeld is door opmerkzaamheid voor het werken van de Geest. Door die werking van de Geest wordt de hele heilswaarheid, dus ook het verlossende werk van Christus tot een innerlijke levensomvattende ervaring. Daar kom ik zo meteen op terug evenals op de verdere theologische situering.

Noordmans stamde uit een hervormd milieu in Friesland. Zijn vader was een boer met veel interesse in de wereld van geloof en theologie; er zijn ook enkele kleine theologische geschriften van hem. In de beeldtaal van Noordmans blijft die achtergrond resoneren.

Even verwijlend bij die metafoor van het 'wonen', de theologen onder ons zullen daarbij wel denken aan de inhabitatie, de inwoning van de Geest in onderscheid van de incarnatie, de vleeswording van Jezus Christus. Aardig is dat Noordmans een enkele keer spreekt over ons 'omwoond worden' door een goddelijke presentie, de Geest. In een van zijn eerste artikelen over Karl Barth (1926) schrijft Noordmans over dichtregels die hij aantreft in Duitsland op een oud boerenhuis. Hij schrijft: 'De bewoners menen misschien dat zij daar wonen, omdat ze er een tuintje hebben waar 's avonds de zon in hun floksen en rozen schijnt. Maar neen (en dan citeert hij die dichtregels op het huis): "Nicht Ihr, Leugnung häust hier, Geburt und Tod." ... Het huis – legt Noordmans uit – is vol van een mysterieuze presentie, waardoor het ene geslacht na het andere omwoond wordt. Niet de tijd gaat door de deuren van dit huis, maar de eeuwigheid woont er in de tweeslag van geboorte en dood. Deze accentueren de ademhaling tussen hemel en aarde. Het is God, wiens adem in de neusgaten in- en uitgaat. Nicht Ihr!" 'Wij zullen – becommentarieert Noordmans – heiden of christen, het *beseft* (curs avdk) moeten bewaren dat wij omwoond worden en rondom geweten worden (Ps 139). Wij

zijn huisgenoten Gods en God is niet omgekeerd onze huisgenoot.’ (VW 3, 562v; vgl. ook de meditatie ‘Ons aller moeder’, VW 8, 26-34.)

Geloofsintuities en Geest

Aanknopen bij dat laatste: voor Noordmans waren beseffen en ervaringen van mensen belangrijk, ook in de sfeer van het heilige. Je moet zuinig zijn met je geloofsintuities – dat de werkelijkheid van God is / dat we meer niet dan wel weten - die intuïties zetten je op weg en niet een principe of een idee. Als ik in dit verband van geloofsintuities moet zeggen, hoe zit dat met Noordmans, waar begint dat verhaal van de Geest, dan zeg ik: dat begint bij het eerste woordje van de Geloofsbelijdenis: *ik geloof*. *Credo*. Het is een gave van de Geest, als een mens zijn of haar geloofsbesef of -ervaring in taal verwoordt. Of een lied zingt, een gebed prevelt, een daad stelt. De Geest is verondersteld in *Credo*, ik geloof (vgl. VW 2, 310vv). ‘Ik geloof’, zo kun je bij Noordmans vernemen, dat gaat boven het ‘ik’, het eigene uit, daar zit al ontmoeting in: ontmoeting van God en mens (vgl. VW 8, 33).

Situering

Met deze beginopmerkingen heb ik Noordmans ook gelijk al een beetje gesitueerd als theologisch denker.

Oepke Noordmans neemt een eigen positie in in het geheel van theologische stromingen van de eerste helft van de vorige eeuw. In zijn ontwikkeling als theoloog weerspiegelt zich zijn verstaan van de tijd waarin hij leeft. De verschrikking van de Eerste Wereldoorlog, de Russische revolutie, de werkloosheid en moeilijke sociale omstandigheden van arbeiders in Europa raken hem diep. De sociale vragen van de twintigste eeuw trekken volgens Noordmans de reformatorische theologie in een nieuwe fase. Toen hij in 1935 een eredoctoraat kreeg voor zijn werk van de Groningse Universiteit prees zijn promotor (zo volgens een bericht in de NRC), prof. W.J. Aalders hem erom dat hij het had aangedurfd in de theologie met het oog op de tijds crisis een soort van ‘revisie van grondbegrippen’ door te voeren. Bij Noordmans wordt duidelijk volgens Aalders (ik paraphraseer) dat de theologie geraakt wordt door wat er in de tijd gebeurt, in economische, politieke en existentiële zin. Noordmans onderkent dat er een verbroken evenwicht in cultuur en samenleving is en dat menselijkheid wordt bedreigd. Ten overstaan daarvan voltrekt zich het kerkelijk en theologisch spreken.

Aalders noemde de revisie van grondbegrippen bij Noordmans een terugkeer naar de primaire levenswerkelijkheid. Bij Noordmans zei hij, wil theologie weer theologie zijn, zich niet beperken tot het psychologische, historische, antropologische (zoals in veel negentiende-eeuwse theologie) maar zich richten naar God en volgens God. Noordmans doet dat dan wel vergelijkbaar met de dialectische theologie van Karl Barth maar, zegt Aalders, tegelijk op oorspronkelijke Nederlandse wijze. Anders gezegd, volgens Aalders is Noordmans dus een theoloog die zich bezighoudt met het fundamentele begrip van de dingen. Noordmans wil een manier van denken en theologiseren ontwikkelen waarbij het eigenlijke

gehalte van de Bijbelse en kerkelijke traditie gemobiliseerd wordt. Hij wil laten zien hoe die traditie *werken* kan. En daarvoor is het een en ander nodig aan herschikking in het ambacht van de theologie.

Scheppingsgeloof ontstaat bij het kruis

Het meest belangrijke in die herschikking is geweest dat Noordmans komt met een nieuw begrip van schepping. In dat scheppingsbegrip concentreert zich zijn opmerkzaamheid op het werken van de Geest als *Spiritus Creator*, Schepper-Geest. Dat kritische scheppingsbegrip zegt dat God in deze wereld het demonische en het humane uit elkaar houdt. Scheppen is scheiden (VW 2, 255; verwijzing naar Rom. 9,21). Het werk van de Geest is dan in feite goddelijk onderwijs om mensen te leren wat schepping is. Dat onderwijs van de Geest begint volgens Noordmans bij het kruis. - Dogmatieken begonnen nogal eens met een verhandeling over de schepping met behulp van wijsgerige begrippen. Noordmans breekt daarmee en zet voluit bijbels in. 'Schepping is een plek licht rondom het kruis', is de meest gewichtige zin uit Noordmans' hoofdwerk *Herscheping* (1934). Het kruis is openbaring van goddelijke liefde en recht. ['Vader, vergeef het hun ...'; 'Heden zult gij met mij in het paradijs zijn'.] Christus in zijn dood is het lichtende middelpunt van de wereld. Met die kruis-theologische inzet wijst Noordmans het intellectualisme van het neocalvinistisch openbaringsgeloof in de lijn van Kuyper af (*principe*-denken). Ook brak Noordmans met zijn eigen theologische komaf, de ethische theologie in het voetspoor van Gunning en Chantepie de la Saussaye omdat zij z.i. te harmoniserend en te synthetiserend spraken over God en mens, leer en leven. Zij begonnen bij een *idee*, de idee der 'religieuze persoonlijkheid' als toegangsweg naar God. Je raakt dan het kritische (scheidende) van het evangelie kwijt. En dan staat men weerloos tegenover de wereldgebeurtenissen, de ellende van de eerste wereldoorlog, de werkloosheid en armoede.

Kortom, Noordmans zoekt een eigen weg in die eerste helft van de vorige eeuw, tussen neocalvinistische theologie en ethische theologie door. Gaat hij mee met Karl Barth en diens dialectisch uit elkaar houden van God en mens? Ja en nee. Het bijzondere is eigenlijk dat Noordmans al op eigen kracht stappen zette zo rond 1920 die Karl Barth in die tijd ook maakte met zijn *Römerbrief*. Dat maakt dat Noordmans nooit een Barthiaan werd. Hij was wel van de familie, zegt hij ergens, maar gaandeweg kreeg hij ook grote bezwaren tegen Barths theologie, vooral toen diens scheppingsleer verscheen. Uiteindelijk constateert Noordmans bij Barth een pneumatologisch tekort: Barth heeft wel goed weer laten horen dat God 'gans anders' is dan de mens maar hij heeft te weinig te vertellen over wat dat voor het gewone alledaagse leven gaat betekenen. Als Barth over de Geest spreekt is het enkel als completering van Jezus' onderwijs of als kracht van het ontvangen van het Woord. (NB Noordmans heeft KD IV niet meer tot zich kunnen nemen, daarin komt Barth toch dicht bij Noordmans.) Noordmans is van mening dat de completering van de Geest van het werk van Jezus Christus *vérstrekkender* is, het grijpt bevrijdend, transformerend in in het leven. Die *vérstrekkender* betekenis hoop ik straks te kunnen aanwijzen.

Eén ding is fundamenteel bij Noordmans: het verhaal van de Geest staat niet op zichzelf. Het ontbrandt aan de diepe betekenis van het lijden van Jezus Christus en licht al op in de taal

van de profetie in het Oude Testament. In de meditatie 'De heilige Geest' (die u van tevoren kon lezen) is dat zo verwoord: 'Het is de Geest des kruises, de Geest van Hem, die tot het laatste toe met ons meegaat.' (VW 8, 143)

In het voetspoor van Calvijn, 'mijn autoriteit'

In die eigen weg in de theologie wordt Noordmans geïnspireerd door vele denkers uit de geschiedenis van theologie en filosofie en het meest door Augustinus en Calvijn. Calvijn noemt hij ergens 'mijn autoriteit'. Z'n hele leven door blijft hij studeren en schrijven over Calvijn. Noordmans' hoofdwerk *Herscheping* is in feite een eigen variant op Calvijns *Institutie*. De insteek bij het werk van de heilige Geest komt vooral vandaan uit Noordmans' Calvijnstudie, vooral van diens verzoeningsleer. Met Calvijn beklemtoont Noordmans dat verzoening een werk is van de Geest gebaseerd op de verlossing die Christus heeft gebracht; verzoening wil in het leven ingaan, het is actie: heilbrengende actie, en als zodanig noemt Noordmans het een scheppend beginsel. Het nieuwe van Noordmans' theologiseren in het voetspoor van Calvijn is dat hij zich wil afvragen wat die grote reformatorische concepten als rechtvaardiging en verzoening betekenen in de sociale verhoudingen waarin een mens leeft. Hij zal dan uitleggen dat dat kritische, scheppende concepten zijn. Waarheden, ik kom er straks op terug, die lès in het leven liggen. Waarvan de inhoud teruggaat op het Woord van God als de grote Scheider. Zó denken, vanuit het kritische, scheppende werk van de Geest, is voor Noordmans de manier om de werkelijkheid waarin hij leeft, tussen twee wereldoorlogen, theologisch te begrijpen. Daarvoor heb je volgens hem een theologie nodig die bijbels is en die opgewassen is tegen de chaos van alle mogelijke dreiging die door mensenhand ontketend wordt, politiek of wetenschappelijk. De enige kracht die die chaos bedwingen kan, is volgens hem de Geest van God. (vgl. VW 2, 317)

De leer van de Geest als uitvalbasis

Als je zoals Noordmans de leer van de Geest tot uitvalbasis maakt om het christelijk geloof te verstaan, wat krijg je dan voor profiel van die christelijke traditie? *Wat is het dan dat wij voor christelijk moeten houden?* Dat wil ik een beetje gaan aftasten. Wandelend door het geheel van Noordmans' oeuvre met zevenmijlslaarzen, en vooral kijkend naar het werk van de oudere Noordmans, van tussen 1940 en 1950, dan houdt hij er zo ongeveer mee op.

Voor ik dat doe geef ik alvast puntsgewijs een idee van de punten die opduiken in dat profiel:

- a. Het evangelie, Gods Woord, Gods Geest, is op niets te herleiden, het ligt als het ware *los* in het leven.
- b. Het evangeliewoord tast het *concrete leven* af ('Zoeklichten' heet een van Noordmans' bundels).
- c. Het Woord van het evangelie is *scheppend*: het scheidt gestalten uit het niets, het is niet deterministisch, zit niet vast aan oorzaak en gevolg. Voorbeelden (meditatieve werk): Mozes de driftkikker die een zachtmoedige wordt; de

- overspelige vrouw uit Joh 8 die bevrijd wordt uit een doorgeslagen wettelijkheid en vrij-uit gaat; Saulus die Paulus wordt (vgl. meditatie 'Retardatie', VW 8, 194vv).
- d. Het evangelie is *reëel*: Wij hoeven dat Woord niet bij de werkelijkheid te brengen met half theologische, half wijsgerige toeren. Om het met woorden van mijn leermeester Bakker te zeggen: er is *geen verbindingsprobleem*. De werkelijkheid is onze werkelijkheid en het is hoe God daarnaar kijkt – dat leren we bij Jezus – en hoe God daarin met ons meetrekt in het werk van de Trooster. Daarom is wat de christelijke traditie voor de toekomst in huis heeft, ten diepste dit: een soort van *realisme*. In de termen van Noordmans: 'een realisme van de Geest'. De Geest maakt de dingen reëel, echt.

Deze punten van Noordmans' verhaal van de Geest ga ik nu uitwerken:

1. Eerste punt van het profiel: het evangelie ligt *los* in het leven. Dat zegt Noordmans met zoveel woorden in zijn dogmatisch hoofdwerk, *Herscheping*. Ik heb nu geen tijd om de hele structuur van dat boek te behandelen, ik laat het even bij: eerst gaat Noordmans vertellen hoe in de Oude kerk en in de Reformatie dogmatiek vorm kreeg, en dan geeft hij een eigen variant: *pastorale dogmatiek*, een mens-betrokken dogmatiek. En als hij dan komt met zijn eigen verhaal over de geloofsbelijdenis, waarin natuurlijk ook zijn verhaal over de Geest zit, dan maakt hij duidelijk dat het nieuwe van de Reformatie ten opzichte van de Oude kerk was dat ze de nadruk legde op twee elementen: *rechtvaardiging door het geloof* en de *predestinatie* of voorbeschikking. Alles in aansluiting aan Paulus. Eerste vooral luthers, tweede vooral calvijns. Samen zijn ze een samenvatting van het evangelie, voluit bijbels. Noordmans pakt die accenten uit de Reformatie op en legt in eigen woorden dat uit.

'Predestinatie' wil zeggen dat ons leven een bestemming heeft, namelijk de toekomst van God. Je moet die bestemming niet zoeken in natuurlijke aanleg, met determinisme heeft het niet van doen; voor inzicht in je bestemming moet je zijn bij de weg die Christus is gegaan want die is tekenend voor Gods toekomst. 'Rechtvaardiging' is dat we voor kinderen van God gehouden worden ondanks de zonde (VW 2, 238v.) En nu zegt Noordmans van deze beide kernpunten van christelijk geloof dat ze 'los' liggen in ons leven. Onze conditie, onze situatie, de wereldgebeurtenissen komen er niet aan te pas. Citaat: 'Het is een geschiedenis in onze levensgeschiedenis.' Wat hier gezegd wordt is dus dat wat er echt toe doet in ons leven, er *los* in ligt. Het zweeft er niet boven, het is in dat leven van ons. Het is niet te herleiden op oorzaak en gevolg in natuur of historische processen. Ieder mens weet heel intuïtief dat wat er echt toe doet in het leven er *los* in ligt, de liefde bijvoorbeeld, niet gedetermineerd door wat ook.

Deze beschouwing uit 1934 heeft al een voorvorm in Noordmans' artikel uit 1921 'Predestinatie'. Noordmans maakt daar duidelijk dat predestinatie kern van genade is, hij noemt het: (citaat) 'de stormwind van Gods adem' die in een mens hogere deugden uitdrijft dan hij of zij gedacht had ooit te kunnen laten zien. Dus het wonen in het verhaal van de Geest is bij Noordmans geen rustige aangelegenheid: het is dat een mens aangeraakt wordt door God zodat we ook nog weer anders kunnen zijn dan we zo van

huis uit denken te kunnen. Er is een bekende formulering van Noordmans over Geestesaanraking die dit samenvat: 'Het allerlaatste van het Woord, dat wat het hart raakt en bekeert, dat heet Geest. '(VW 2, 298)

2. Het tweede punt van het profiel van wat volgens Noordmans voor christelijk moet worden gehouden: Het evangeliewoord tast het *concrete leven* af, denk maar aan Jezus' gelijkenissen. In de bijbel tast je in de werkelijkheid, net zoals dat soms ook is bij de grote literatuur. Je moet bij die concrete dingen niet wegvlugten, ze oppoetsen tot grote ideeën. Verliest een vrouw een cent, een van de gelijkenissen. Laat die cent cent blijven, zegt Noordmans. Idealiseer niet, zeg niet, dat was misschien stukje van een ketting voor een bijzondere gelegenheid om zo de waarde aan te geven. Laat de cent verloren gaan. Dan snap je waar het om gaat in het evangelie, om het vinden van het verlorene: de waarde zit in de barmhartigheid van de Herschepper van het verlorene. Ik refereer hier aan een mooi stuk uit deel 4 van de *Verzamelde werken* met de titel 'De katholieke bestanddelen van de prediking', waarschijnlijk uit de dertiger jaren. Noordmans zegt hier dat de algemene, de katholieke vorm (in de zin van de belijdenis: Wij geloven in een katholieke kerk) van de prediking is: *God zoekt het verlorene*. Dat is de vorm van de prediking, ga je daarbuiten, ga je in de prediking idealiseren en humaniseren, dan ben je die vorm kwijt. Dan wordt de prediking schriel, zegt Noordmans. Die vorm, het zoeken van het verlorene, brengt de zaak, de inhoud mee: *Het Woord wordt vlees*, God wordt mens in Jezus Christus. Noordmans doet dan een bekentenis in dat stuk. Hij zegt dat in de eerste jaren van zijn predikantschap (in Skûzum) hij het daar moeilijk mee had, hij voelde ergernis naar de *concreetheid* van het evangelie, ergernis aan het vlees, het kind (kerstfeest), het bloed (Goede vrijdag), het lichaam (Pasen), de taal (Pinksteren). Hij voelde ergernis omdat die concrete dingen niet in een hogere samenhang waren te plaatsen, daar verzetten ze zich tegen.- En hij schrijft dan: 'Wanneer echter de Geest het kindeke, het bloed, het lichaam, de taal niet alleen mag aanraken, maar in zich mag opnemen, dan kan ieder in zijn eigen taal de grote werken Gods horen.' Het grote werk van God wordt zichtbaar aan dat nietige, concrete. Aan het concrete van kribbe en kruis, aan die inhoud, wordt de vorm zichtbaar van het evangelie: namelijk dat God het verlorene zoekt. Het kind is de Redder, het bloed reinigt, het lege graf vertelt dat Christus gerechtvaardigd is in de Geest. Citaat: 'Het evangelie wordt door de Geest gepredikt.' (VW 6. 27) In theologentaal wil dit zeggen, en zo zegt Noordmans het ook meerdere malen, dat in het werk van de Geest de vleeswording van Christus is opgenomen. 'Dit is de katholieke vorm der prediking, die ons hele bestaan, ons wel of wee in zich opneemt.'(VW 28) U trof dit gezichtspunt ook aan in de meditatie 'De Heilige Geest.'
3. Ik heb twee punten van het profiel gehad: Dat het evangelie los in het leven zit en dat het oplicht aan het concrete leven. Terzijde nog even een mooi voorbeeld van dat laatste. Ik las vorige week een tweet van een oud-student, stadsdominee Tom de Haan in Haarlem en ooit in Kampen veel in Noordmans gedoken. Hij twitterde vanuit zijn praktijk in de stad: 'Na elke ontmoeting is er een vreemdeling minder.' Daar heb je het. Aan het concrete leven kan zichtbaar worden wat evangelie, genade is. Genade is je gaan

bewegen in een goedheid die je helpt om andere reservoirs in jezelf aan te boren dan je meestal bij de hand hebt, om uit te vinden wat mensen goed doet. – Nu naar het derde punt dat hiermee samenhangt: het evangelie is *scheppend*. De Geest is voor Noordmans *Spiritus Creator*, Schepper-Geest. Ik neem de passages erbij die u kreeg aangereikt uit deel 2 van de Verzamelde werken. We horen dat in de leer van de heilige Geest je aan twee dingen moet denken: a. de Geest omvat ons (omwoont) heel ons bestaan tussen leven en dood, denk aan het gedicht op het boerenhuis; b. de Geest gaat diep in onze werkelijkheid in, raakt ons tot op het bot. Laten we even twee fragmenten van Noordmans hierover lezen:

Over het omvattende:

De belijdenis van de Geest is de meest omvattende. De Geest onderzoekt alle dingen, ook de diepten Gods (1 Kor. 2:10). Hij omvat de hele schepping en herschepping. In den beginne is het de Geest Gods, die op de wateren zweeft (Gen. 1:2), nog voor het Woord uitging. En aan het einde zijn het de Geest en de bruid die tot het Woord zeggen: Kom (Openb. 22:17). – Zo omvat Hij ook het hele werk der verlossing en der vleeswording. Jezus is ontvangen van de Heilige Geest en Hij wordt op aarde vervangen door de Heilige Geest. Dit is in overeenstemming met het wezen Gods. God is geest en wie Hem aanbidden, moeten aanbidden in geest en in waarheid (Joh. 4:24). [Het Koninkrijk der hemelen, VW 2, 533]

Over het radicale:

Het werk van de Heilige Geest is een werk dat als 't ware dwars door ons heen gaat naar de wereld. Het gaat niet buiten ons om. Het is een nieuwe schepping. Het gaat door ons hart, maar ook door onze handen en voeten. Het werkt geloof, maar ook werken. Het laat de wereld niet zoals die is. Maar hoe Gods koninkrijk zal wezen, zien wij nog niet. Hoe het begin is van het werk des Geestes kunnen wij ook niet zien. Wij geloven en leven tussen twee eeuwigheden. [Het werk van de Heilige Geest, VW 2, 425]

Een belangrijke Bijbelse brontekst voor de radicaliteit van het herscheppend werk van de Geest is voor Noordmans Hebr. 4: 12, dat hij soms citeert in de statenvertaling: 'Herschepping is een diep werk, als het Woord Gods als een tweesnijdend zwaard doorgaat tot de verdeling der ziel en des geestes en der samenvoegselen (gewrichten) en des mergs'. (Het werk van de Heilige Geest, VW 2, 424; vgl. VW 1, 297)

In de meditatie 'De Heilige Geest' is dit heel fraai verwoord als Noordmans erover spreekt dat de Geest het leven *lévender* maakt dan het uit zichzelf is. Mensen kunnen vastgeklonken zitten aan alles wat zich voordoet in hun leven. Als een mens zich in de Geest met Christus verbindt, dan is alles nieuw. Ik citeer: 'iemand die dat doet, is niet alleen meer een mens, een levende ziel, maar ook een levendmakende geest, een apostel. Om hem heen ontstaat een nieuwe wereld. Dit is de grootste vreugde die ons kan te beurt vallen. Wanneer het u gegeven wordt in waarheid te bidden: Vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onze schuldenaren: als dan alles tussen u en uwe naaste wegvalt; alle oude sleur, alle oud zeer. Als gij hen moogt zien, elke dag, als opnieuw door God geschapen. Als gij dan u zelf ook zo moogt weten, omdat God al

het oude achter zijn rug heeft geworpen. Als God voor u de God van vandaag is geworden, de Omega, de Heilige Geest, dan deelt ook gij in de herschepping en doet er aan mee.' (VW 8, 143v.)

4. Het evangelie is *reëel*. M.i. gaat het bij Noordmans uiteindelijk hier om: de Geest is erop uit de dingen echt te maken, reëel. Noordmans spreekt nogal eens over 'het realisme van de Geest' Er is ook een meditatie onder die titel (VW 8, 357vv.). Echtheid, het reële zoeken, dat betekent dat de Geest het onwezenlijke dat om de dingen heen hangt scheidt van het wezenlijke. De Geest van God is scheppend, en dat scheppen doet de Geest door te scheiden. Het 'omwonen' van de Geest is niet iets rustigs, het kan er heftig aan toegaan, 'catastrofaal' noemt Noordmans die werking van de Geest soms. Zo zie je, bij Noordmans is de Geest *Spiritus Creator*: scheppend werkzaam in het mensenleven. En wat dan geschapen wordt, laat zien dat de Geest de Geest van Christus is: de Geest doet ons speuren naar scheppende momenten in de werkelijkheid waarin de gelijkvormigheid met de weg van Christus zich toont.

Een heel mooi stuk dat dit verheldert is de lezing 'Kerk en wereld' uit 1947, waarin Noordmans iets vertelt over een recente bijeenkomst met mensen die het concentratiekamp hebben overleefd. Een van hen, een pater, spreekt over de overwinning van de Geest. Er valt een hoorbare stilte nadat de overlevende zegt dat de geest sterker was dan de vernietigingskracht van het intellect dat de kampen had geschapen. (Citaat) 'Die geest bracht de uitgehongerden ertoe hun laatste korst brood af te staan aan een stervende. De geest - zei pater Piquet - is levend gebleven in het kamp en de dragers van de geest hebben elkander herkend. Zij waren niet alle christenen. Zij waren lang niet alle christenen en ook waren lang niet alle christenen onder alle omstandigheden dragers van die geest. Maar deze geest heeft in het christendom een naam: agapè heet de Geest in het Nieuwe Testament, Caritas in de taal van Sint Augustinus, Liefde in onze taal' (VW 5, 544). Noordmans wil hiermee duidelijk maken dat de taal van de Geest aanwijzingen bevat, die nodig zijn om waarneming en zintuigen scherp te houden voor de bewaring van het menselijke. Je ziet dat ook in Noordmans' opstellen over het wezen van de vrijheid en over grenzen van de wetenschap. Ten overstaan van natuurwetenschap en techniek bleef Noordmans aandacht vragen voor de grenzen, waarvoor de ontwikkeling en toepassing van wetenschappelijke denkbeelden stelt omdat zij misbruikt kunnen worden als instrument van een gewelddadige machtswil. Hij kent geloof en theologie een belangrijke verantwoordelijkheid toe in ethiek en wetenschap.

Ik herhaal: Noordmans kent geen verbindingsprobleem tussen het Woord van Godswege en onze werkelijkheid. Het zou voor hem geen vraag zijn of de God over wie in de Schriften van oude en nieuwe testament sprake is, ook de mogelijkheid heeft zich in onze post-christelijke wereld te laten horen. We mogen dan wel leven in *A Secular Age* (Charles Taylor), voor iemand als Noordmans is de God van Israël zeker niet afhankelijk van een wereldbeeld, of van wetenschappelijk onderzoek, dat vanuit een onpartijdige positie, op afstand beziet of de realiteit van een persoonlijk God wel

houdbaar is. Want voor Noordmans is de realiteit van God niet gegeven met het wereldbeeld van onafhankelijke waarnemers, maar met het feit dat deze God barmhartig is, en aan mensen het besef geeft 'omwoond' te zijn, in nood en dood bij deze God geborgen. Citaat: 'Als wij ons loslaten, vallen wij niet in het ledige.' (VW 2, 274)

Slotopmerkingen

Je kunt Noordmans' theologie niet uitputtend actualiseren. Het is theologie ontstaan onder de condities van de eerste helft van de vorige eeuw. Wel kun je er iets van meenemen. Om ons te scherpen in wat we voor de toekomst van het christelijk geloof mogen verwachten. Ik vat het verhaal van de Geest volgens Noordmans samen:

- a. God is tegenover, Gods geest is geen mensengeest (dat is Noordmans met Barth); aan de grenzen van ons weten is ons niet-weten. Zodra wij dat vergeten, wordt ons weten on-echt. (Vgl. 'De Heilige Geest', VW 2, 427)
- b. Het verhaal van de Geest wil ons intellect en onze zintuiglijkheid scherp houden: dat is het kritische van het evangelie
- c. Het bestaan in christelijk geloof is aangelegd op transformatie (dat is de aanraking van de Geest in het concrete leven)
- d. *Christelijk* geloof erkent dat ons bestaan een bestemming kent, die de grenzen van geboorte en dood overstijgt. Wij zijn omwoond. Dat transcendeert onze eindigheid. In het na-oorlogse werk van Noordmans is dat voor hem een nog belangrijker punt geworden. De mens is een bedreigd wezen. De christelijke religie is daar in feite uitdrukking van. Met Pascal verwoordt Noordmans dat een mens als 'zijn-in-de-tijd' radicaal aangewezen is op transcendentie, op liefde die van buiten de grenzen van het menselijke komt.
- e. Het verhaal van de Geest, tenslotte, heeft een eschatologisch karakter: de Geest opent een ruimte van waaruit een mens kan leven, anders dan alle andere ruimten van waaruit men leeft: geslacht, beroep, familie, staat. Ieder mens verdient eerbied, respect. Want ieder mens hoort thuis 'in de rechts- en heiligheidsorde van het Koninkrijk'.